

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.8.2.17>

RZECZYWISTY SKŁAD ZOBOWIĄZAŃ Z TYTUŁU NIEUZASADNIONEGO WZBOGACENIA

Anastasiia Tkachuk

*aspirantka Naukowo-Badawczego Instytutu Prawa Prywatnego i Przedsiębiorczości
imienia akademika F.H. Burchaka Narodowej Akademii Nauk Prawnych Ukrainy (Kijów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0003-0117-4638

e-mail: atkachuk487@gmail.com

Adnotacja. W artykule podkreślono ogólną charakterystykę faktycznego składu zobowiązań z tytułu nieuzasadnionego wzbogacenia. Przeanalizowano badania naukowe i punkty widzenia dotyczące faktycznego składu zobowiązań z tytułu nieuzasadnionego wzbogacenia. Uwzględniono elementy składowe faktycznego składu zobowiązań z tytułu nieuzasadnionego wzbogacenia. Podkreślono kwestię dotyczącą definicji podmiotu, do którego należy własność nieruchomości i podano kilka głównych punktów widzenia wśród naukowców. Powstały wnioski, że bezprawność ma charakter obiektywny i jest ustalana z uwzględnieniem obowiązujących w danym momencie przepisów. Rozważana jest praktyczna realizacja stosowania przez instytucję zobowiązań z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia. W pracy określono obowiązkowe elementy faktycznego składu i ustalono, że fakty, które generują nieuzasadnione wzbogacenie jako skład nieuzasadnionego wzbogacenia, nie zależą od ich legalności lub bezprawności.

Słowa kluczowe: skład faktyczny, wzbogacenie, bezprawność, podstawa prawna, zobowiązania, kondykcja, bezprawność.

SET OF LIABILITIES ARISING FROM UNREASONABLE GAINS

Anastasiia Tkachuk

*Postgraduate Student at the F. G. Burchak "Scientific Research Institute of Private Law and Business
of Nationality Academy of Law Sciences of Ukraine"*

(Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-0117-4638

e-mail: atkachuk487@gmail.com

Abstract. The article describes the general characteristics of the set of liabilities arising from unreasonable gains. Research and perspectives on the set of unreasonable gains have been analysed. The components of the set of liabilities arising from unreasonable gains have been considered. The issues concerning the definition of the subject who owns the property right have been highlighted and several major points of view among scientists have been given. It has been concluded that the illegality is objective in nature and is determined taking into account laws in effect. The practical implementation of the institute of obligations arising from unreasonable gains has been considered. The paper identifies the mandatory elements of the set and determines that the facts that give rise to unreasonable gains as a set of unreasonable gains do not depend on their legitimacy or illegality.

Key words: Set of facts, gains, groundlessness, legal basis, liabilities, condition, illegality.

ФАКТИЧНИЙ СКЛАД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ІЗ БЕЗПІДСТАВНОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Ткачук Анастасія

*аспірантка Науково-дослідного інституту приватного права та підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України (Київ, Україна)*

ORCID ID: 0000-0003-0117-4638

e-mail: atkachuk487@gmail.com

Анотація. У статті висвітлено загальну характеристику фактичного складу зобов'язань із безпідставного збагачення. Проаналізовано наукові дослідження та погляди щодо фактичного складу зобов'язань із безпідставного збагачення. Розглянуто складові елементи фактичного складу зобов'язань із безпідставного збагачення. Висвітлено питання стосовно визначення суб'єкта, якому належить право власності на майно, та наведено кілька основних поглядів науковців. Сформовано висновки про протиправність, що має об'єктивний характер і визначається з урахуванням чинного на конкретний момент законодавства. Розглянуто практичну реалізацію застосування інституту зобов'язань із безпідставного збагачення. У роботі визначено обов'язкові елементи фактичного складу та з'ясовано, що факти, що породжують безпідставне збагачення як склад безпідставного збагачення, не залежать від їх правомірності/неправомірності.

Ключові слова: фактичний склад, збагачення, безпідставність, правова підстава, зобов'язання, кондикція, протиправність.

Вступ. Інститут безпідставного збагачення заснований на ідеї недопустимості безпідставного збагачення. Суть її сформульована у відомому вислові Помпонія: «Згідно з природним правом є справедливим (правило), щоб ніхто не ставав багатшим за допомогою заподіяння шкоди і образи іншому» («*Jure naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento, et injuria fieri locupletiores*»). Варто зауважити, що ідея недопустимості безпідставного збагачення є одним із найважливіших проявів засади справедливості, яка є основою права як соціального інституту, при цьому фактичний склад зобов'язань із безпідставного збагачення є актуальною темою дослідження, що зумовлює розвиток інституту загалом та детальне розуміння сутності цих зобов'язань.

Серед робіт науковців, присвячених цій тематиці, можна назвати праці Д.В. Дождева, І. Пухана та М. Поленак–Акимовської, О.А. Підопригори та Є.О. Харитонова, Є.М. Орача та Б.Й. Тищика, В.С. Макаруча, Д. Боброва, Г.В. Пучкова, І.М. Гончарова, О.І. Чепис, Н.В. Бережняка, І.В. Романської, І.Є. Берестової, проте нині тема інституту безпідставного збагачення, а саме фактичний склад зобов'язань із безпідставного збагачення, потребує подальшого наукового дослідження.

Метою дослідження є аналіз фактичного складу зобов'язань із безпідставного збагачення та його складових елементів.

Основна частина. Вчені зазначають, що можна виділити дві необхідних і достатніх ознаки зобов'язання цього виду. Перша характеризує поняття «збагачення», друга розкриває категорію «безпідставність». В юридичній літературі ці ознаки йменуються умовами виникнення зобов'язання з безпідставного збагачення. Але, на думку І.М. Гончарова, вживання терміна «умови» є не зовсім коректним, оскільки умови – це фактори, які сприяють виникненню якоїсь події. У розумінні законодавця перераховані ознаки не тягнуть за собою безпідставне збагачення, а становлять сутність зобов'язання. Тому видається, що точніше іменувати їх ознаками або фактичним складом зобов'язання (Гончаров, 2016: 48).

При цьому фактичним складом зобов'язань виступають факт отримання майнової вигоди однією особою за рахунок іншої та факт відсутності для цього правової підстави. Також у науці висловлюється думка, що фактичним складом можна вважати суб'єктивне право потерпілого вимагати повернення майнової вигоди і юридичний обов'язок боржника повернути майнову вигоду. У першому і другому визначенні зосереджується увага на певних діях, які призводять до правових наслідків.

Слід звернути увагу на елементи фактичного складу зобов'язань із безпідставного збагачення.

По-перше, збагачення являє собою отримання майнової вигоди однією особою за рахунок іншої, тобто збільшення благ однієї особи відбувається за рахунок зменшення майнових благ іншої особи. При цьому збільшення благ має бути реальним, тобто має бути фактичне збільшення майнової маси на стороні набувача. У протилежному випадку факт безпідставного збагачення не підтвердиться. Вчені звертають увагу на те, що в радянській юридичній науці термін «збагачення» розглядався у двох значеннях: економічному і соціальному. Збагачення з економічного погляду являло собою перевищення вартості отриманого стосовно вартості наданого. Розгляд поняття збагачення в соціальному значенні був опосередкований панівним тоді в доктрині цивільного права положенням про експлуаторський характер збагачення в капіталістичних країнах. Як зазначає К.А. Флейшиц, збагачення завжди виступало наслідком експлуатації чужого права і було нерозривно пов'язане з відносинами, які виникали з приводу приватної власності (Флейшиц, 1951: 167). Тому термін «безпідставне збагачення» в капіталістичних країнах використовувався з метою приховати експлуаторський характер «нормального» збагачення. Нині у зв'язку зі зміною господарської системи, переходом на ринкові відносини згадане тлумачення терміна «збагачення» втратило актуальність для законодавства сучасних держав: термін «збагачення» наділяється єдиним змістом – збільшення майнових благ особи.

Безпідставне збагачення може проявлятися у двох формах – набуття або збереження майна. Набуття означає кількісне збільшення майна в однієї особи і внаслідок цього одночасне його зменшення в іншій, тобто переміщення майнової маси від однієї особи (потерпілого) до іншої (набувача).

Збереження означає зберігання власних засобів набувача, якщо він мав би їх витратити, якщо б інша особа не здійснила витрати за свій рахунок, тобто обсяг майна набувача залишився попереднім, а мав зменшитись. Безпідставне збагачення у формі збереження виникає, якщо набувач мав передати майно (за юридичною підставою) третій особі, але замість нього фактичне передання (за відсутності юридичної підстави) здійснив потерпілий, внаслідок чого набувач зберіг своє майно. У зв'язку з цим у набувача виникає обов'язок відшкодувати потерпілому здійснені витрати. Така ситуація деякою мірою є аналогічною обов'язку повернути витрати, здійснені в результаті дій без доручення (Гончаров, 2016: 50).

Повертаючись до набуття майна, варто зауважити, що в юридичній літературі не сформовано єдиного погляду стосовно питання визначення суб'єкта, кому саме належить право власності на майно. Згідно з першим поглядом, потерпілий втрачає право власності на майно, а набувач його набуває. Названу позицію поділяють В.П. Грибанов (Грибанов, 2000: 341), Є.О. Суханов (Гражданское право, 2000, т. 2: 672), В.О. Рясенцев (Рясенцев, 1949: 96). За другою позицією, такі вчені, як Ю.К. Толстой і О.П. Сергеев, вважають, що право власності на майно може як виникнути в набувача, так і не виникнути (Гражданское право, 2000, т. 3: 587). Третя група вчених вважає, що право власності не може виникнути в набувача (Арзамасцев, 1956: 107). Найбільш доцільним видається останній погляд, що навіть якщо майно перейшло від однієї особи до іншої, право власності залишається в законного володільця, тобто потерпілого. Таке твердження ґрунтується на тому, що набувач за безпідставним збагаченням хоча і набуває майно, законно розпоряджатися і користуватися ним не зможе. Також зауважимо, що перехід права власності можливий лише за умови наявності правової підстави.

У випадку безпідставності збагачення майно знаходиться в набувача за відсутності правової підстави. Зауважимо, що в науці були спроби розмежувати правові підстави на встановлені законом (безпосередні) і на

ті, що впливають із правочину (опосередковані). Але в будь-якому разі правочин, що вчиняється сторонами, має відповідати вимогам закону (мати законну підставу). Інакше він буде вважатися недійсним, і підстава переміщення майна відпаде, тобто відбудеться збагачення за відсутності правової підстави (Чернышов, 1977: 51).

Видається, що визначення наявності або відсутності правової підстави не має викликати труднощів. Але під час практичної реалізації застосування інституту зобов'язань із безпідставного збагачення виникають помилки щодо встановлення наявності чи відсутності правової підстави. Вчені виділяють 2 групи помилок. Перший вид помилок пов'язаний із неврахуванням судом юридично значимих документів, що підтверджують наявність зобов'язальних правовідносин між сторонами, і таких, які містять підстави для набуття майна або користування ним. Інший вид помилок пов'язаний із невстановленням судом обставин, які свідчать про надання майна відповідачу відповідно до речового права, відмінного від права власності (Гончаров, 2016: 56).

Окрім цього, в науці і правозастосовній практиці безпідставним визнається і таке збагачення, яке виникло на правовій підставі, що згодом відпала. Вказане положення було закріплене і на законодавчому рівні (ч. 1 ст. 1212 ЦК України). Така ситуація є можливою в разі повернення виконаного за недійсним правочинном (спочатку існувала підстава для переміщення майна – правочин, але внаслідок визнання його недійсним така підстава відпала і передане майно набуває ознак безпідставного збагачення), розірвання договору і припинення у зв'язку з цим зобов'язання, скасування вищестоящою інстанцією рішення суду або визнання недійсним виконавчого напису нотаріуса, визнання недійсним рішення про виплату річних дивідендів, прийнятого загальними зборами акціонерів, тощо.

Таким чином, безпідставність збагачення може виникнути як за відсутності правової підстави для переміщення майна, так і за її наявності в один проміжок часу і відпадіння в інший. Такі підстави становлять елементи фактичного складу безпідставного збагачення.

Продовжуючи дослідження, звернемо увагу, що постає питання про визначення підстави виникнення вказаного виду зобов'язань.

Науковці використовують різну термінологію для позначення цієї категорії: фактори, умови, передумови, ознаки тощо. Дещо інший підхід запропонований І.М. Гончаровим. На думку автора, вирішити це питання можна, визначивши підстави виникнення зобов'язань із безпідставного збагачення і підстави виникнення самого безпідставного збагачення. Підставою виникнення зобов'язання виступають юридичні факти, в тому числі факт безпідставного збагачення. Підставою виникнення зобов'язання буде саме безпідставне збагачення, складний фактичний склад якого представляє збагачення у формі набуття або збереження і його безпідставність – відсутність правової підстави.

Підставами ж виникнення безпідставного збагачення, відповідно до ст. 1212 ЦК України, виступають дії потерпілого, набувача, третіх осіб та інші обставини, які відбулись поза їхньою волею. Вочевидь, правильніше було би їх визначити як факти, що зумовлюють безпідставне збагачення (Гончаров, 2016: 57).

Погоджуючись із твердженням автора, слід додати, що дії потерпілого, набувача, третіх осіб за своєю сутністю є фактами, оскільки не залежали від їхньої волі, і на момент вибуття майна з законного володіння потерпілого можна лише констатувати факт переміщення майна від однієї особи до іншої.

Повертаючись до визначення фактичного складу, слід звернути увагу на такий його елемент, як «відсутність правової підстави». У теорії цивільного права цей елемент також пов'язують із категоріями неправомірності, протиправності. У римському праві використовувався вираз «*sine causa*», який означав, що за допомогою кондикції витребувалося майно, придбане під час відсутності *causa*. Слово «*causa*» в цьому випадку традиційно перекладається як «підстава», відповідно, збагачення «*sine causa*» – це безпідставне збагачення.

Виходячи з цього, не можна не задатися питанням: що ж робить збагачення безпідставним? Іншими словами, що є тією належною підставою, тією *causa*, за відсутності якої збагачення, отримане однією особою за рахунок іншої, вважається неправомірним і підлягає поверненню?

У літературі з римського права це питання залишається не вирішеним повністю. Найчастіше дослідники обмежувалися зазначенням безпідставності збагачення і відразу ж переходили до викладу окремих видів кондикції. Тим часом, як справедливо зазначав М.А. Гурвич, «у перерахованих категоріях, які відповідають римським *condictiones «sine causa»*, «*ob causam datorum*», саме поняття відсутності підстави залишається нерозкритим; воно лише <...> розбите на приватні свої прояви, які не дозволяють вирішити основну загадку необґрунтованості». Питання про те, в яких випадках може бути констатовано юридично значиме в сенсі цього інституту положення – відсутність підстави, «за одностайним визнанням теоретиків цивільного права є важким, часто зовсім залишається без відповіді» (Гурвич, 1925: 91–92).

Труднощі у визначенні поняття належної правової підстави збагачення цілком зрозумілі, оскільки, звертаючись до визначення відсутності *causa* збагачення, ми неминуче стикаємося з проблемою багатозначності терміна «*causa*» в римському праві.

Як писав Ю.С. Гамбаров, *causa* має в римських джерелах понад тридцять значень. В аспекті цієї роботи інтерес становлять деякі з них. Так, в «Енциклопедії римського права» М Бартошек зазначено, що *causa* (буквально з лат. «причина, привід») – часто вживаний у римських джерелах термін, численні юридичні значення якого часом перекриваються, і наведено низку основних значень, в яких використовувався римськими юристами термін «*causa*»:

1) суб'єктивний мотив до певної поведінки – він може відповідати праву (*in iusta causa*) або бути недозволенним (*in iusta causa*), або аморальним (*turpis causa*) тощо;

2) суспільно-економічна мета (призначення), заради якої сторони приступають до юридичних дій (в тому числі очікуване виконання зобов'язання іншою стороною договору);

3) правова підстава юридичної дії як пов'язаної з будь-яким відшкодуванням або без нього, наприклад володіння (*causa possessionis*) або зобов'язання (*causa obligationis*), а якщо її немає або відпадає, можна отримати зворотнє виконання за допомогою кондикції;

4) правове відношення, наприклад, спадкове (*causa hereditaria*);

5) правовий стан, ситуація, наприклад, покупця (*causa emptoris*);

6) юридична справа, тяжба;

7) сутність, поняття, що стосуються компетенції магістратів, заповіту тощо;

8) юридичний характер загалом, включаючи приналежності, приріст, плоди, що має враховуватися судом (Бартошек, 1989: 62).

Окрім наведеної класифікації, в цивілістиці існує теорія, згідно з якою протиправність при безпідставному збагаченні розуміється в двох значеннях: як об'єктивна і як суб'єктивна. Так, об'єктивна протиправність являє собою переміщення майнової маси, що не відповідає закону. Г. Дербург, досліджуючи вчення римських юристів про кондикцію, доходить висновку, що для виникнення безпідставного збагачення достатньо саме об'єктивної неправомірності (тобто протиправного результату) (Пандекты, 1904: 322). За наявності тільки її в римському праві можна було скористатися такими позовами: *condictio indebiti*, *condictio ob causam*, *condictio sine causa*.

Під суб'єктивною протиправністю розуміють протиправність у діях набувача. Так, у разі виникнення безпідставного збагачення внаслідок недобросовісної дії (бездіяльності) кондикційного боржника можна було пред'явити до нього *condictio furtive*, *condictio ob turpem causam*, *condictio ob injustam causam*.

Поняття добросовісності не надається законодавцем. У зв'язку з цим у науці цивільного права напрацьовано низку визначень цього поняття. Наведемо деякі з них.

Стосовно безпідставного збагачення добросовісною визнається дія набувача, якщо він не знав і не мав знати, що особа, в якій він придбав річ, не мала права її відчужувати. Якщо ж набувач не поцікавився, на якій підставі відчужувач володіє річчю, він вже не може вважатися добросовісним.

Таким чином, протиправність має об'єктивний характер і визначається з урахуванням чинного на конкретний момент законодавства. Своєю чергою категорія «недобросовісність» визначається суб'єктивним фактором, тобто ставленням конкретної особи до свого діяння або дій інших осіб. Водночас недобросовісність залежить від терміна «протиправність», адже, без сумніву, все, що є протиправним, є недобросовісним і окремі прояви недобросовісності є протиправними.

Повертаючись до категорії «протиправність», варто вказати, що, незважаючи на певну очевидність її відношення до зобов'язань із безпідставного збагачення, в науці цивільного права відсутня єдність із цього питання. Так, А.Є. Семенова звертає увагу, що тільки правомірні дії можуть зумовити виникнення безпідставного збагачення (Семенова, 1928: 17). В.О. Рясенцев визначає, що безпідставне збагачення виникає внаслідок зовнішньої правомірної дії, яка приховує відсутність правової підстави (Рясенцев, 1949: 93). В.І. Чернишов, коментуючи таку позицію, зазначав, що під першим слід розуміти правомірність поведінки, а під другим – протиправний результат (Чернышов, 1977: 37). У такому розумінні згадана позиція не є самостійною, а доповнює першу.

В.І. Чернишов також вказує, що ці дії можуть бути як правомірними, так і неправомірними. Однак прихильники цієї теорії не є одноставними. Їхні думки розділились залежно від того, який суб'єкт може вчинити вказані дії. Згідно з першою позицією боржник вчиняє правомірні дії, треті особи – протиправні дії. Однак, оскільки результат є протиправним, у результаті поведінка також має бути визнана протиправною (Чернышов, 1977: 38). Інші вчені вважають, що набувач (боржник) здійснює протиправні дії, а потерпілий (кредитор) – правомірні (Юффе, 1961: 487). Відповідно до третьої позиції, будь-який суб'єкт може вчинити як правомірні, так і протиправні дії (Гражданское право, 2000, т. 3: 583).

В.В. Билков також дотримується думки, що дії, які передують безпідставному збагаченню, можуть бути як правомірними, так і протиправними. Саме безпідставне збагачення, незалежно від того, чи виникло воно в результаті поведінки набувача, потерпілого, третіх осіб або подій, є об'єктивно протиправним, оскільки суперечить змісту права.

Автором обґрунтовується необхідність розрізняти власне безпідставне збагачення як складний юридичний факт, що лежить в основі однойменного зобов'язання, і дії та події, що передують йому і призводять до формування особливого юридичного факту – безпідставного збагачення, але самі не породжують кондикційного правовідношення. З позицій правомірності (протиправності) можуть бути охарактеризовані лише дії, що передують безпідставному збагаченню (Былков, 2005: 8, 16).

Висновок. Можна дійти висновків, що дії, які передують безпідставному збагаченню, можуть бути як правомірними, так і протиправними. Ці дії можуть бути вчинені як потерпілим, так і набувачем. При цьому дії щодо збагачення завжди є протиправними і походять зі сторони набувача. У цьому головна відмінність дій особи, які передували безпідставному збагаченню і які становлять собою незаконне збагачення.

Фактичний склад зобов'язань із безпідставного збагачення становлять факт отримання майнової вигоди однією особою за рахунок іншої та факт відсутності для цього правової підстави. При цьому обов'язковим елементом фактичного складу є також підстави виникнення зобов'язання – факти, що породжують безпідставне збагачення. У роботі доводиться, що ними є будь-які дії (правомірні або неправомірні) потерпілого, набувача, третіх осіб, а також інші обставини, що відбулися незалежно від їхньої волі.

Список використаних джерел:

1. Арзамазцев А.Н. Охрана социалистической собственности по советскому гражданскому праву. Ленинград : Издательство Ленинградского университета, 1956. 208 с.
2. Бартошек М. Римское право: понятия, термины, определения / пер. с чешского. Москва : Юридическая литература, 1989. 448 с.
3. Былков В.В. Проблемы правоотношений, возникающих вследствие неосновательного обогащения : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2005. 31 с.
4. Гончаров І.М. Цивільно-правові зобов'язання, що виникають внаслідок безпідставного збагачення (порівняльно-правове дослідження за законодавством України та країн Європейського Союзу) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 212 с.
5. Гражданское право : учебник. Том. 3. Изд. 3, перераб., дополн. / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. Москва : ПБОЮЛ, 2000. 632 с.
6. Гражданское право : учебник : в 2 т. Т. 2. Полутом 2 / Под ред. Е.А. Суханова. Москва : БЕК, 2000. 704 с.
7. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. Серия «Классика российской цивилистики». Москва : Статут., 2000. 411 с.
8. Гурвич М. Институт неосновательного обогащения в его основных чертах по Гражданскому кодексу РСФСР. *Советское право*. 1925. № 2 (14). С. 91–92.
9. Иоффе О.С. Советское гражданское право: курс лекций. Отдельные виды обязательств. Ленинград : Издательство Ленинградского университета. 1961. 531 с.
10. Пандекты: Обязательственное право. Перевод с нем. Т. 3 / Дернбург Г.; 1904. 490 с.
11. Рясенцев В.А. Обязательства из так называемого неосновательного обогащения в советском гражданском праве. *Ученые записки МГУ*. 1949. Вып. 114. С. 92–97.
12. Семенова А.Е. Обязательства, возникающие вследствие неосновательного обогащения, и обязательства, возникающие из причинения вреда. Москва : Право и жизнь, 1928. 81 с.
13. Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения. Москва : Госюриздат, 1951. 239 с.
14. Чернышев В. И. Обязательства из неосновательного приобретения или сбережения имущества : учебное пособие. Ярославль : Ярославский государственный университет, 1977. 101 с.

References:

1. Arzamastsev A.N. (1956) Okhrana sotsialisticheskoi sobstvennosti po sovetскому grazhdanskomu [Protection of socialist property under Soviet civil law.] Leningrad: Leningrad: Izd-vo Leningr. un-ta. 208 p. [in Russian]
2. Bartoshek M. (1989) Rimское pravo: poniatia, terminy, opredelenia: per. s cheshskogo [Roman law: concepts, terms, definitions: translation from Czech.] Moskva: Iuridicheskaiia literatura. 448 p. [in Russian]
3. Bylkov V.V. (2005) Problemy pravootnoshenii, vznikaiushchikh vsledstvie neosnovatel'nogo obogashcheniia: avtoref. diss.... kand. iurid. nauk: 12.00.03. [Problems of legal relations arising as a result of unreasonable gains: abstract of the thesis of the candidate of Legal Sciences: 12.00.03.] Moscow. 31 pages, p. 8, 16. [in Russian]
4. Honcharov I.M. (2016) Tcivilno-pravovi zobov'iazannia, shcho vinikaiut vnaslidok bezpidstavnogo zbagachennia (porivnialno-pravove doslidzhennia za zakonodavstvom Ukrainy ta krain Evropeiskogo soiuzu): dis...kand. iurid. nauk: 12.00.03. [Civil liabilities arising from unreasonable gains (comparative legal study on the laws of Ukraine and the countries of the European Union): abstract of the thesis of the candidate of Legal Sciences: 12.00.03.] Kiev. 212 p. [in Ukrainian]
5. Serheiev A.P., Tolstoi Yu.K. (2000) Grazhdanskoe pravo. Uchebnik. Tom. 3. Izdanie 3, pererabotannoe i dopolnennoe [Civil law. Textbook. Volume. 3. Edition 3, revised and enlarged]. Moskva: PBOIuL. 632 p. [in Russian]
6. Sukhanov Y.A. (2000) Grazhdanskoe pravo: uchebnik: V 2 t. T. 2. Polutom 2 [Civil law. Textbook. Volume 2. Half of a volume 2]. Moskva: Statut. 704 p. [in Russian]
7. Hrybanov V.P. (2000) Osushchestvlenie i zashchita grazhdanskikh prav. Seriiia "Klassika rossiiskoi tcivilistiki" [Exercise and protection of civil rights. "Classics of Russian Civil Law" Series.] Moskva: Statut. 411 p. [in Russian]
8. Hurvykh M. (1925) Institut neosnovatel'nogo obogashcheniia v ego osnovnykh chertakh po Grazhdanskomu kodeksu RSFSR. Sovetskoe pravo [The institution of unreasonable gains in its main features according to the Civil Code of the RSFSR.] Sovetskoe pravo. No. 2 (14). P. 91–92. [in Russian]
9. Ioffe O.S. (1961) Sovetskoe grazhdanskoe pravo: kurs lektcii. Otdelnye vidy obiazatelstv. [Soviet civil law: a course of lectures. Certain types of obligations.] Leningrad: Leningrad University Publishing House. 531 pages, p. 487. [in Russian]
10. Dernburg G. (1904) Pandekty: Obiazatelstvennoe pravo. Perevod s nemetskogo. T. 3 [Pandects: Law of Obligations. Translated from German. V. 3] 490 p. [in Russian]
11. Riasentsev V.A. (1949) Obiazatelstva iz tak nazyvaemogo neosnovatel'nogo obogashcheniia v sovetском grazhdanskom prave. Uchenye zapiski MGU. Moskva [The so-called unreasonable gains obligations in Soviet civil law. Scientific notes of Moscow State University.] Moskva, Vyp. 114. P. 92–97 [in Russian]
12. Semenova A.Yu. (1928) Obiazatelstva, vznikaiushchie vsledstvie neosnovatel'nogo obogashcheniia, i obiazatelstva, vznikaiushchie iz prichineniia vreda [Liabilities arising from unreasonable gains and liabilities arising from infliction of harm.] Moskva: Pravo i zhizn. 81 p. [in Russian]
13. Fleizhyts Y.A. (1951) Obiazatelstva iz prichineniia vreda i iz neosnovatel'nogo obogashcheniia. [Liabilities arising from infliction of harm and from unreasonable gains.] Moskva: Gosiurizdat. 239 p. [in Russian]
14. Chernyshev V.I. (1977) Obiazatelstva iz neosnovatel'nogo priobreteniia ili sberezheniia imushchestva: uchebnoe posobie. [Liabilities arising from the unreasonable acquisition or savings of property: a study guide.] Iaroslavl: Iaroslavskii gosudarstvennyi universitet. 101 p. [in Russian]